

ZAMONAVIY ARAB TILIDAGI NEOLOGIZMLAR VA ULARNING YASALISH XUSUSIYATLARI

Tursunova Munisa Toxirjon qizi

Arab filologiyasi yoʻnalishi 3-bosqich talabasi

ALFRAGANUS universiteti

Rahimjanov Masrur Nugmanovich

Alfraganus universiteti Sharq

filologiyasi katta oʻqituvchisi (Phd)

Annotatsiya. Mazkur maqola globallashuv va raqamli texnologiyalar davrida zamonaviy arab tilida (Fusha) paydo boʻlayotgan yangi soʻzlar – neologizmlarning leksik-semantik va morfologik xususiyatlarini oʻrganishga bagʻishlangan. Tadqiqotda asosiy manba sifatida "Al-Jazeera", "BBC Arabic" va "Al-Arabiya" kabi nufuzli axborot vositalarining materiallari hamda ijtimoiy tarmoqlardagi matnlar tahlil qilinadi. Maqolada neologizmlarning hosil boʻlishida anʼanaviy usullar (ishtiyoq, majoz) va zamonaviy usullar (taʼrib, kalka, naht)ning oʻzaro nisbati koʻrib chiqiladi. Xususan, axborot texnologiyalari va ijtimoiy tarmoq terminlarining arabcha muqobillarini yaratishdagi lingvistik jarayonlar yoritiladi.

Kalit soʻzlar: neologizmlar, media lingvistika, ishtiyoq, taʼrib, kalka, globallashuv, internet terminologiyasi, OAV tili.

Kirish.XXI asr – axborot texnologiyalari va globallashuv asri tillar oldiga misli koʻrilmagan talablarni qoʻymoqda. Har qanday tirik til jamiyat rivoji bilan hamqadam boʻlishi, paydo boʻlayotgan yangi realliklarni ifodalash salohiyatiga ega boʻlishi shart. Bugungi kunda arab tili ham kuchli ekstralingvistik (tashqi) omillar taʼsirida rivojlanmoqda. Gʻarb texnologiyalari, ilmiy kashfiyotlar va siyosiy oʻzgarishlarning arab dunyosiga shiddat bilan kirib kelishi natijasida tilda "terminologik portlash" yuzaga keldi. Bu jarayon anʼanaviy leksik qatlamning

yangilanishini va minglab yangi soʻzlar – neologizmlarning paydo boʻlishini taqozo etmoqda.

Tilshunoslikda "Zamonaviy standart arab tili" (Modern Standard Arabic - *al-Fusha al-Muasira*) deb ataluvchi adabiy til bugungi kunda Ommaviy Axborot Vositalari (OAV) tilida oʻzining eng faol koʻrinishini namoyon etmoqda. OAV (matbuot, televideniye, internet saytlari) oʻziga xos "til laboratoriyasi" vazifasini oʻtab, yangi tushunchalarni (internet, sunʼiy intellekt, kriptovalyuta) ifodalashda arab tilining ichki imkoniyatlari va xalqaro oʻzlashmalarni sinovdan oʻtkazmoqda.

Asosiy qism. Neologizm tushunchasi va institutsional yondashuv. Klassik arab tilshunosligida neologizmlar "al-muwallad" (keyin paydo boʻlgan, soniy) atamasi bilan yuritiladi. Zamonaviy arab tilshunosligida yangi soʻzlarning paydo boʻlishi asosan ehtiyoj bilan bogʻliqdir. Arab jamiyati isteʼmol qilayotgan texnologiya va madaniy mahsulotlarning aksariyati xorijda ishlab chiqarilgani bois, ularning nomlari ham import qilinmoqda.

Bu jarayonda Qohira va Damashqdagi Arab Tili Akademiyalari tilning sofligini saqlashga intilib, "purizm" (til tozaligi) siyosatini yuritadi. Ular har bir yangi termin uchun qadimiy oʻzaklardan soʻz yasashni targʻib qiladilar (masalan, *Telephone* oʻrniga *Hatif*). Biroq, OAV tezkorlik talabidan kelib chiqib, koʻpincha akademiya qarorlarini kutmasdan xalqaro terminlarni (*mobayl, internet, strategiya*) ishlatishga majbur boʻladi. Shunga qaramay, vaqt oʻtishi bilan OAV va ilmiy muassasalar oʻrtasidagi hamkorlik natijasida muvaffaqiyatli topilgan arabcha muqobillar matbuot orqali ommalashmoqda.

Neologizmlarning yasash usullari: Lingvistik tahlil. OAV materiallari tahlili shuni koʻrsatadiki, zamonaviy arab tilida neologizmlar asosan toʻrt usulda hosil qilinmoqda:

A) Derivatsiya (al-Ishtiyoq). Bu arab tilining eng kuchli va mahsuldor qurolidir. Mavjud uch undoshli oʻzakdan maʼlum qoliplar asosida yangi maʼnoli soʻz yasaladi. Misol uchun, H-S-B (hisoblamoq) oʻzagidan asbob otini yasovchi

qolip orqali Hasub (Kompyuter) soʻzi yasalgan. Shuningdek, T-Y-R (uchmoq) oʻzagidan Mator (Aeroport) va Toira (Samolyot) soʻzlari hosil qilingan.

B) Arablashtirish (at-Taʼrib). Chet tili soʻzini arab tili fonetikasi va grammatikasiga moslab oʻzlashtirish jarayoni. Masalan: Tilifizyun (Televizor), Dimokratiya (Demokratiya), Tiknulujiya (Texnologiya). Bu soʻzlar endi arabcha soʻzlar kabi turlanadi va koʻplik shakllarini hosil qiladi (masalan, Tiknulujiyat).

C) Soʻz qoʻshish va qisqartma (an-Naht). Ikki yoki undan ortiq soʻzni birlashtirib, yangi birikma yasash usuli. Bu usul garchi klassik tilda kam uchrasa-da, zamonaviy ilmiy terminologiyada faol qoʻllanmoqda. Misol: Barmoʻiy (Amfibiya) – *Barr* (quruqlik) va *Maʼ* (suv) soʻzlarining birikuv.

D) Semantik kengayish (al-Majoz). Lugʻatda mavjud boʻlgan eski soʻzga zamonaviy, yangi maʼno yuklash. Bu til uchun eng "ogʻriqsiz" usul hisoblanadi. Misol: Hatif soʻzi klassik tilda "gʻoyibdan eshitiladigan ovoz"ni anglatgan boʻlsa, bugungi kunda Telefonmaʼnosida barqarorlashgan. Xuddi shunday Sayyara (karvon) soʻzi Avtomobil maʼnosini olgan.

OAV va Internet terminologiyasi: Keys-stadi/ Raqamli olam terminlarini arabchalashtirishda OAVda qiziqarli jarayonlar kuzatilmoqda. Xususan, ijtimoiy tarmoq terminlari boʻyicha "kalka" (maʼno tarjimasi) usuli muvaffaqiyatli ishlamoqda:

Hashtag -> Vasm (tuyaga bosiladigan tamgʻa/belgi maʼnosidagi qadimiy soʻzning qayta tirilishi).

Tweet -> Tagrida (qushning sayrashi). Bu Twitter logotipidagi qush ramziga va "tweet" soʻzining asl maʼnosiga toʻliq mos keladi.

Post -> Manshur (nashr qilingan narsa).

Biroq, baʼzi hollarda xalqaro soʻzning taʼsiri kuchlilik qilib, arabcha muqobilini siqib chiqaradi. Masalan, "Internet" soʻzi uchun dastlab taklif qilingan *Shabakat al-anqabut* (Oʻrgimchak toʻri) birikmasi juda uzunligi bois isteʼmoldan tushib qoldi va oʻrnini al-Internet yoki qisqacha ash-Shabaka (Tarmoq) soʻzlariga boʻshatib berdi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, arab tili qotib qolgan tizim emas, balki yuqori darajadagi ichki elastiklikka ega bo'lgan jonli organizmdir. Uning o'zak-o'zlash (ishtiyoq) tizimi deyarli har qanday yangi tushuncha uchun o'z zaxirasidan so'z yasash imkonini beradi.

Bugungi kunda OAV yangi so'zlarni saralovchi asosiy "filtr" vazifasini o'tamoqda. Til akademiyalari nazariyani ishlab chiqsa, jurnalistlar uni amaliyotda sinaydi. Qiyin, sun'iy yasalgan so'zlar o'z-o'zidan tildan chiqib ketayotgan bo'lsa, xalqaro terminlar bilan raqobatlasha oladigan, jarangdor va qisqa arabcha atamalar lug'at fondidan mustahkam o'rin olmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ali al-Qasimi. *Ilm al-Mustalah* (Terminologiya fani). – Bayrut: Maktabat Lubnan, 2008.
2. Stetkevych, Jaroslav. *The Modern Arabic Literary Language: Lexical and Stylistic Developments*. – Georgetown University Press, 2006.
3. Holes, Clive. *Modern Arabic: Structures, Functions, and Varieties*. – Georgetown University Press, 2004.
4. Al-Jazeera Media Institute. *Dalil al-Jazeera fi al-Lugha wa al-Tahrir*. – Doha: Al-Jazeera, 2016.
5. Ibrohimov, N. va boshqalar. *Arab tili leksikologiyasi*. – Toshkent: TDSHU, 2020.
6. Prakashan, A. *Central Asia: Literary Cultural Scenario and Hindi*.
7. Jo'rayeva, M. A. SCHOLARS WHO CONTRIBUTED TO THE DEVELOPMENT OF MEDICINE IN MEDIEVAL CENTRAL ASIA.
8. Fatilloev, M., & Sh, S. (2020). Linguopoetic Analysis Of The Arabic Lexical Unit" Malak" In The Epic" Hayrat Ul-Abrar" By Alisher Navai. *THE AMERICAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE AND EDUCATION INNOVATIONS Учредители: The USA Journals*, 2(9), 493-498.

9. RAXIMJONOV, M. (2025). PUBLIC OPINION ABOUT KHOJA AKHRARI VALIA AND MIRZA ULUGBEK. *The Journal of Interdisciplinary Human Studies*, 1(3), 73-77.
10. Nugmanovich, R. M. Self-education And Self-improvement. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(12), 998-1001.
11. Турсуналиева, М. А. (2021). “ЮСУФ ВА ЗУЛАЙХО” ДОСТОНИНИНГ НАЪТ ҚИСМИНИНГ БЕРИЛИШИ (ОГАХИЙ ТАРЖИМАСИ ҚЎЛЁЗМАЛАРИ АСОСИДА). *Экономика и социум*, (6-2 (85)), 357-360.
12. Musaev, I. X. (2025, December). ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR IJODINING ESTETIK VA FALSAFIY TALQINI SAIDBEK HASANOV TADQIQOTLARIDA. In *Conferences* (Vol. 1, No. 8, pp. 68-70).
13. Victoria, M. (2022). Peculiarities of the functioning of borrowings in the media of the arab countries.
14. Rustamova, M. B. Q., & Raxmonov, A. K. (2026). *Al-Mutarriziyning “Risalatun fi an-nahv” asarida ko‘makchi so‘zlarning semantik va sintaktik xususiyatlari*. *Science Time Journal*, 4(5/1), 487–492.
15. Komilovich, R. A. (2026). NOSIR AL-MUTARRIZIYNING “RISALATUN FIN-NAHV” ASARIDA SO ‘Z TURKUMLARI TASNIFI VA ULURNING LINGVISTIK MEZONLARI. *Innovation and development*, 4(5), 339-343.
16. Жураева, С. Х. (2024). Interaction of youth slang and cultural values of the people. *Multidisciplinary and Multidimensional Journal*, 3(4), 119-126.
17. Жураева, С. Х. (2024). ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ МОЛОДЁЖНОГО СЛЕНГА В РУССКОМ ЯЗЫКЕ. *XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYALAR*, 1(2), 531-536.
18. Gulmuradovna, J. N. (2025). XORIJIY TILLARNI O'RGANISHDA TIL KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH. *Indexing*, 1(1), 86-90.